

ŹRÓDŁA / SOURCES / QUELLEN

Jerzy Przeracki

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Ketrzyńskiego, Olsztyn, Polska;
wydawnictwowarmia@poczta.fm

Wykaz obywateli Fromborka korzystających odpłatnie ze studni miejskich w 1639 roku*

List of Frombork citizens using the city wells for a fee in 1639

Liste der Frauenburger Bürger, die im Jahr 1639 die Stadtbrunnen gegen eine Gebühr nutzten

Słowa kluczowe: studnie, Frombork, spis mieszkańców, szos, woda pitna

Keywords: wells, Frombork, list of residents, tax, drinking water

Schlüsselwörter: Brunnen, Frauenburg, Volkszählung, Straßen, Trinkwasser

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia historyczny tekst źródłowy z fromborskiej księgi miejskiej z lat 1630–1645, zawierający spis mieszkańców Fromborka płacących za korzystanie z sześciu studni miejskich w 1639 r. Ten unikatowy zapis stanowi cenną informację o działaniach władz miejskich podjętych na rzecz poprawy stanu zdrowia i higieny mieszkańców Fromborka w trudnych dla tego miasta i całej Warmii czasach najazdu szwedzkiego i wojny lat 1626–1635 oraz w okresie po zakończeniu działań wojennych.

ABSTRACT

The problem with uninterrupted access to drinking water is an important issue in the everyday life of the inhabitants of medieval and modern cities. It is especially significant in terms of preventing epidemics that have often plagued urban centers, where the level of hygiene left much to be desired. The oldest preserved Frombork city ledger from 1630–1645 draws attention to six pages with a list of six city wells with personal details of people using them for a fee in 1639. This list, rarely found in city documents, illustrates the activities of the Frombork authorities in

---

* Dyrektorowi Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, ks. prof. dr. hab. Andrzejowi Kopiczko, uprzejmie dziękuję za wyrażenie zgody na zamieszczenie w niniejszym artykule fotografii kart publikowanego źródła.

the second quarter of the 17th century, during the difficult times of the Swedish invasion and the war of 1626–1635 that echoed through the city and the whole of Warmia, and even after the end of the wartime turmoil. This source is an illustration of the degree of municipal self-reliance and the responsible actions of Frombork's authorities and its citizens for the common good: caring for the improvement of hygiene and health of the inhabitants.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Problem des ständigen Zugangs zu Trinkwasserquellen ist ein wichtiges Thema im täglichen Leben der mittelalterlichen und modernen Stadtbewohner, insbesondere im Hinblick auf den Schutz vor Epidemien, die häufig die städtischen Zentren heimsuchten, in denen das Niveau der sanitären Hygiene zu wünschen übrig ließ. Im ältesten erhaltenen Frauenburger Stadtbuch aus den Jahren 1630–1645 fallen sechs Seiten ins Auge, auf welchen sechs Stadtbrunnen mit den Personen verzeichnet sind, welche diese im Jahr 1639 gegen eine Gebühr nutzten. Dies kommt in den Stadtbüchern nur selten vor. Die Zusammenstellung veranschaulicht die Tätigkeit der Frauenburger Stadtverwaltung im zweiten Viertel des 17. Jahrhunderts, in den für die Stadt und das gesamte Ermland schwierigen Zeiten während der schwedischen Invasion und des Krieges in den Jahren von 1626 bis 1635, sowie in der Zeit nach dem Ende der Kriegsunruhen. Diese Quelle veranschaulicht den Grad der kommunalen Selbstverwaltung und das verantwortungsvolle Handeln der Frauenburger Behörden und ihrer Bürger für das Gemeinwohl: die Sorge um die Verbesserung der Hygiene und der Gesundheit der Einwohner.

Problem bieżącego dostępu do źródeł wody pitnej to ważne zagadnienie w życiu codziennym mieszkańców miast średniowiecznych i nowożytnych, szczególnie w kwestii zabezpieczenia się przed epidemiami często nękającymi ośrodki miejskie, w których poziom higieny sanitarnej pozostawiał ówczesnie wiele do życzenia. Dlatego godne odnotowania są przejawy działania władz miejskich mające na celu poprawę stanu zdrowotnego obywateli.

W najstarszej zachowanej fromborskiej księdze miejskiej z lat 1630–1645 zwraca uwagę sześć stron, na których zapisano sześć studni miejskich wraz z personaliami osób korzystających z nich odpłatnie, bo zobligowanych do opłacania szosu w wysokości 36 groszy od osoby przypisanej do danej studni¹.

Zestawienie zawiera na każdej stronie informacje dotyczące dwóch osób zarządzających/opiekujących się studniami z ramienia Rady miejskiej, tzw. *Bornherren* (przy jednej studni nazwisk tych ludzi nie podano).

Przy pięciu studniach występuje data 1639 r., a przy jednej odwołano się także do 1637 r., przywołując konieczne remonty tych obiektów spowodowane pożarami i zniszczeniami podczas wojny szwedzkiej 1626–1635.

Co ciekawe, pisarz miejski odnotował liczne zmiany dotyczące osób korzystających z poszczególnych studni, a niektórzy obywatele zostali odnotowani przy

---

¹ Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwa miejskie, Frombork Magistrat 13, Acta Magistratus et Civitatis Frauenburgensis ab Anno 1630mo in Annum 1645um, k. 64–66v.

dwóch studniach (Jacob Preuschoff i Jacob Schildt – obaj przy studniach 2 i 6; występujący dwukrotnie przy studni 3 Hans Magdenburger został po raz pierwszy niepotrzebnie dopisany zamiast Hansa Hartmana, ponieważ już występuje na końcu pierwszej części zestawienia na tejże karcie 65). Najbardziej stabilne są zestawienia odnoszące się do studni 2 (tylko jedno skreślenie) i studni 6 (tylko jeden dopisek). Są to też obiekty wykorzystywane przez najważniejszych obywateli miasta. Przy studni 2 mamy nazwiska członków Rady i gminy miejskiej, pisarza miejskiego, organisty, nauczyciela oraz informację, że korzysta z niej także urząd wójta kapitulnego. Nazwiska członków Rady i gminy miejskiej oraz grabarza występują również wśród osób przypisanych do studni 6.

To nieczęsto występujące w księgach miejskich zestawienie jest godne zainteresowania i publikacji, ilustruje ono bowiem działania władz miejskich Fromborka w drugim ćwierćwieczu XVII stulecia, w trudnych dla tego miasta i całej Warmii czasach najazdu szwedzkiego i wojny lat 1626–1635 oraz w okresie po zakończeniu zawieruchy wojennej. Źródło to jest ilustracją stopnia samorządności miejskiej oraz odpowiedzialnego działania władz Fromborka i jego obywateli na rzecz dobra wspólnego: dbałości o poprawę higieny i stanu zdrowotnego mieszkańców.

Tekst źródła, a więc i personalia mieszkańców podano w transliteracji, aby zbytnio nie ingerować w grafikę pisarza miejskiego. Skasowane imiona i nazwiska zaznaczono: [= =], a dopiski: [ ].

ANEXS ŹRÓDŁOWY

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwa miejskie, Frombork Magistrat 13, Acta Magistratus et Civitatis Frauenburgensis ab Anno 1630mo in Annum 1645um, k. 64–66v: Wykaz studni miejskich wraz z personaliami obywateli Fromborka uprawnionych do odpłatnego korzystania z nich w 1639 roku.

[k. 64] Hauptborne zu Frawenburg

Der erste bey Urban Kadaw

Andreas Petzsch

Paull Ambrosii

Georg Marquart

Greger Schmidt

Greger Jedig²

Adam Will

Merten Elert

² Nizej: [= Bendict Schilf =].

Hans Pitsch
[Andreas Bohn]³
Lampert Drewes
Fridrich Bartsch
Jacob Tidig
Jacob Rochell
Wilhelm Witpohll
Peter Rautenberg
Greger Krausse
Lorentz Wende
Georg Elert⁴
Urban Kadaw
Merten Rautenberg
Bendict Schilff
Jacob Beckman
Barthell Pohll
Andress Knagk
Daniell Zimmermans
Georg Harmag
Greger Wolck
Lucas Schultz
Hans Scheffer
[Hans Rubach]⁵
Augstin Rautenberg
Augstin Helmingk
Simon Eyser

Anno 1639. Nach dem Kriege unnd Brandtsverwustung seind zue dieses Borns Wiederauferbauung durch Adam Will und Greger Jedken verordnete Bornherren ausgegeben.

Darzu jeder aus diesen Quartier contribuiren müssen 36 Gr.

[k. 64v] Der 2. Born beyrn Brawhause gegen Barthell Calhorns

Jacob Lang
Jacob Preuschof
Jacob Sildt

---

³ Nizej: [= Jacob Zimmerman =].

⁴ Nizej: [= Crispin Henig =].

⁵ Nizej: [= Ventuur Hemsche =].

Severinus Villius
Michell Elert
Adam Kien
Bendict Schröters
Lorentz Lembke⁶
Merten Müller
Matthias Tolck
Daniel Zimmermann
Organista Andres Wehrdich
Friedrich Renke
Balzer Schröter
Andres Eicholtz
Wilhelm Ambrosii
Mattheus Kadau
Joannes Lembke
Barthell Calhorn
Hans Jansten
Michell Fischer
Lazarus Lang
Ambrosius Müller
[Die] Vogtei
Abraham Molsdorfs
Jacob Zimmerman
Zaharias Elert
Stephanus Schenck
Jacob Schnigenberg
Georg Handtsche
Gerge Herbst
Peter Preuschof
Andres Holtz
Joannes Hartman
Ertman Kolberg
Frantz Treptau
Dieses Quartiers Bornherren Jacob Lang und Barthell Calhorn haben Anno 1639
den Born fertigen lassen drauf ausgegeben.
Derowegen jeder des Quartiers schossen müssen.

---

⁶ Nizej: [= Greger Schmidt =].

[k. 65] Der 3. Born bey der Newen Wagen gegen Jacob Preuschoff

Simon Schopf

Georg Schultz

Hans Demuth

Simon Elert

Jacob Ertzbaldt

Georg Sulich

Merten Ehme

Peter Wegners

Bendict Schwartz

Hans Bondell

Urban Preusche

[Georg Hartman]

Jacob Preuschof

Urban Wolaw

[Hans Magdenburger]⁷

[Mertens Schröter]

Peter Schultz junior

Constatntia Nitzmans⁸

Hanss Magdenburger⁹

Merten Holtz

[Jacob Rencke]¹⁰

Simon Schmit

Greger Schmidts

Ambrosii Witpoll

Michell Henningk

Anno 1637. Diesen Born haben nach dem Kriegsbrande Peter Wegner und Simon Elert Bornherren wiederumb uferbauen lassen und hat jeder des Quartiers der zu geschosset.

---

⁷ Niżej: [= Hans Hartman =].

Wydaje się, że dopisanie tu Hansa Magdenburgera to wynik przeoczenia ze strony pisarza miejskiego, który nie zauważył, iż przecież personalia przyszłego rajcy już widnieją na tej karcie dotyczącej studni 3.

⁸ Niżej: [= Paull Marquart =].

⁹ Niżej: [= Jacob Sildt =]

[= Peter Fischer =]

[= Hans Peter =]

[= Adam Schar =]

[= Merten Cimmerman =]

[= Thomas Hintz =]

[= Barthell Ridiger =].

¹⁰ Niżej: [= Georg Reimer =]

[= Thomas Hartman =].

[k. 65v] Der 4. Born beym Stadt Thurm gegen Hans Fochsen

[Andreas Bahr]¹¹

Christian Becker

Urban Preusche

Greger Daull

Lorentz Witpohll

Thomas Bomgart

Hans Bomgart

Peter Reimer

Bendict Preusche

[Thomas Freidenthall]¹²

[Nicolaus Schröter]¹³

Hans Fochs

Thomas Polsche

Clemens Calhorn

[Michell Splitt]¹⁴

Georg Kuhr¹⁵

Bastian Stabberts

Hans Reimer

Hans Calhorn

Egidius Boltz

Jacob Hartman

Peter Luckradt

Matthes Ludwig

Peter Schröter

[Andreas Hoffman]¹⁶

Simon Sulich

Merten Mersch

Andres Preus senior

Hans Bomgart

Michel Tidig

Georg Lang

[Christoff Falck]¹⁷

¹¹ Niżej: [= Michell Sandder =].

¹² Niżej: [= Paull Gross =].

¹³ Niżej: [= Jacob Gross =].

¹⁴ Niżej: [= Paull Ambrosii =].

¹⁵ To nazwisko zapisano zamiast: [= Daull =].

¹⁶ Niżej: [= Michell Wegner =].

¹⁷ Niżej: [= Jacob Knagk =].

[Peter Freier]¹⁸

Simon Goldtbuch

Andres Preus iunior

[Fabian Ribbe]¹⁹

Georg Jesske

David Nitzschman

Caspar Goldtbuch

Barthell Strepke

Urban Lunaw

Peter Werner

Anno 1639. Zu Befertigung dieses Borns Lorentz Witpohll und Jacob Hartman laut ihrer Specification, Bornherren haben expendiret.

Drauf ihnen aus dem Quartier jeder schossen müssen.

[k. 66] Der 5. Born hindern Kirchhofe gegen Peter Ritters

Mattheus Kuhr

Jacob Lanckau

Andres Danckwart

Peter Breier

Thomas Plat

Paull Berger

Georg Harnag

Michell Schröter

Peter Ritter

Mattheus Schröter

[Greger Schmidts]²⁰

Barthell Tidsche

Georg Harwart

Adam Schar

Merten Krüger

Bendict Kleinfeldt

Peter Ritter

Steffen Weiman

[Peter Schultz]²¹

Hanss Hogendorff

---

¹⁸ Nizej: [= Gabriell Herisch =].

¹⁹ Nizej: [= Niclas Schröter =].

²⁰ Nizej: [= Ambrosius Bahr =].

²¹ Nizej: [= Wilhem Illson =].

Andres Fiberg
Thomas Wolff
Hans Grunwaldt
Lampert Lunau
Barthell Wolter

Anno 1639. Zur Auferbauung dieses Borns nach der Kriegss Verwustung ist durch die Bornherren [brak ich personaliów] ausgeben.

Wer zu jeder des Quartiers schossen müssen.

[k. 66v] Der 6. Born in der Kuhgassen gegen Peter Kraussen

Paull Marquart
Peter Fischer
Valtin Schröter
Jacob Lidig
Simon Rogalla
Simon Lindeman
Georg Grün
Merten Meschell
Peter Rautenberg
Hans Grube
Merten Bretschneider
Clemens Elert
Jochim Krauss
Adam Schar
Merten Zimmerman
Mattheus Kling
Jacob Sildt
Paull Gulden
Greger Jedig
Peter Kraus
Todtengreber haus
Urban Neuman
Merten Meschell
Merten Rode
Jacob Preuschoff
Hans Grube
Stentzell Schönwaldt
Hans Elerts clauda

[Hans Krüger]

Lorentz Osinsche

Hans Peter

Lampert Drewes

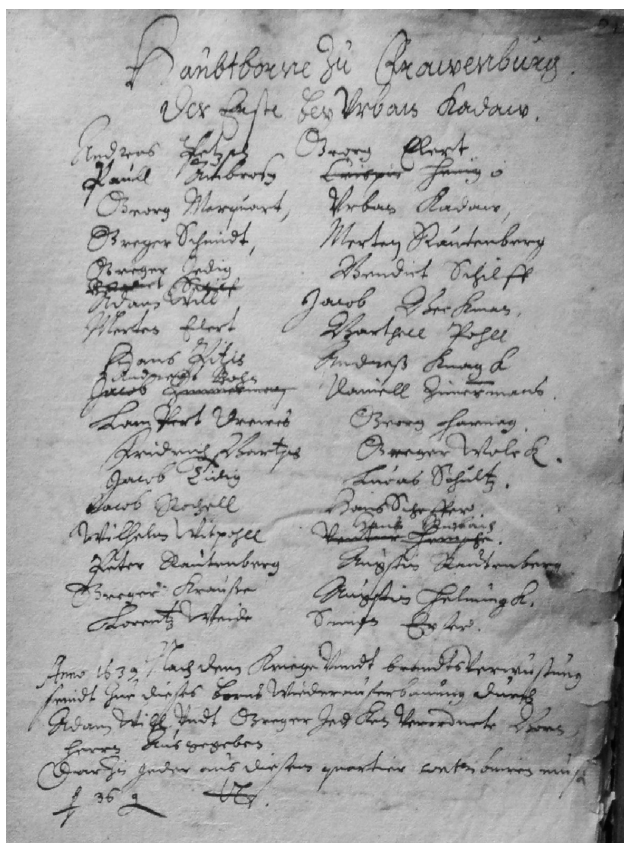
Anno 1639. Zue Erbauung dieses Bornss ist durch Hans Grube und Peter Kraus Bornherren ausgegeben worden.

Drauf ein jeder dieses Quartiers schossen müssen.

BIBLIOGRAFIA

Źródło archiwalne

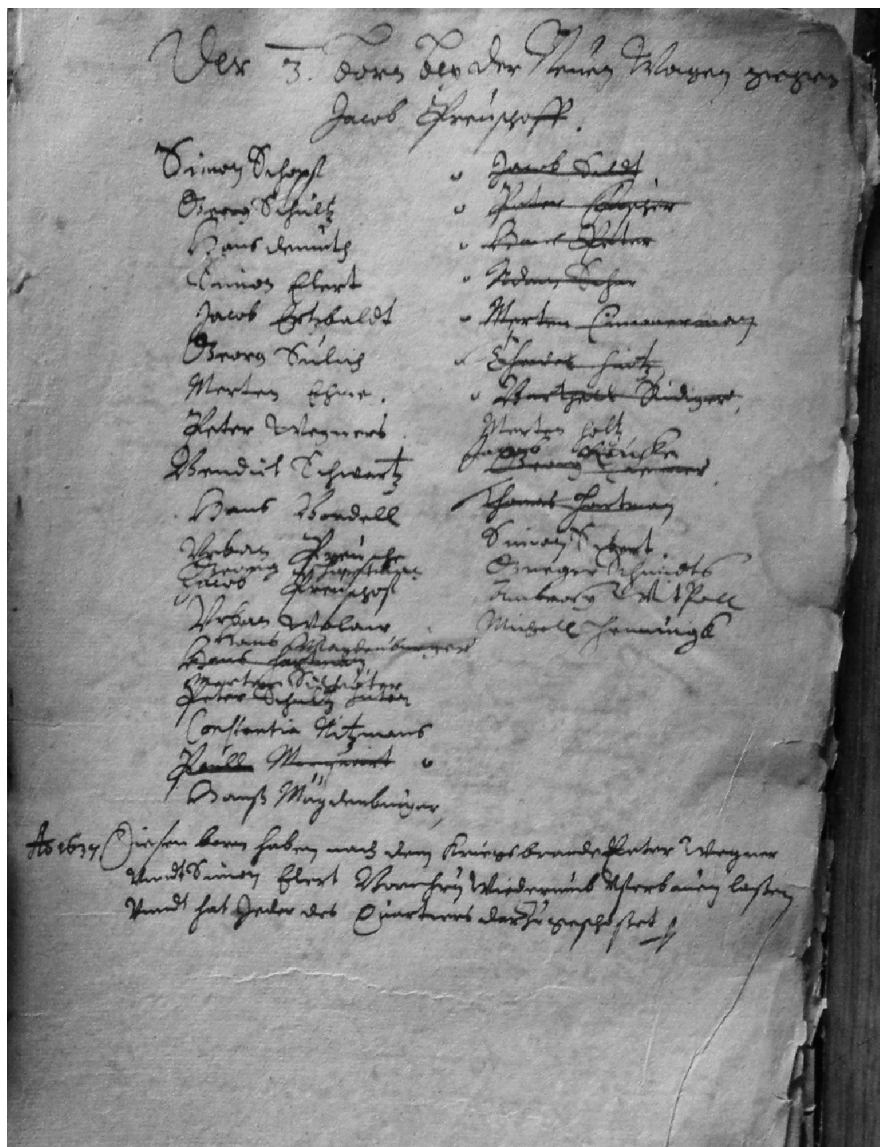
Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwa miejskie, Frombork Magistrat 13, Acta Magistratus et Civitatis Frauenburgensis ab Anno 1630mo in Annum 1645um

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwa miejskie, Frombork Magistrat 13, k. 64

Act 2. Lores desny d'smanjanis
 synow d'antfall Calborn.
 Jacob Long, d'antfall Calborn
 Jacob Zimmigopf, Hans Sampson,
 Jacob Biltz, Michael Pijero
 Severinus Willy, Lazarus Selig,
 Marshall Bant, Ambrosy Hiller
 Johann Ring, Bogdan,
 Konrad Dufinrod, Abraham Molsdorf,
 Lorenz Lumbler, Jacob Zimmermann,
~~Organista~~, Rafanus Bant,
 Abraham Hiller, Stephan Dufinrod,
 Mathias Tobler, Jacob Dufinrod,
 Samuel Zimmermann, Hans Lauter,
 Organista Hindrichs, Hans Grotz,
 Andrius Danke, Jakob Zimmigopf,
 Mathias Dufinrod, Andrius Seltz,
 Andrius Grotz, Johann Faustmay,
 Wilhelmy Rumbert, Petrus Colborn,
 Mathias Rumbert, Hans Grotz,
 Johann Lumbler.
 In Acto quartimo b'ores f'oy Jacob Long d'ant d'antfall
 Calborn f'oy f'oy 1639 v'oy b'oy partiz l'ap'oy
 Organista ambrosy
 Organista Andrius d'ant quartimo p'oy m'oy f'oy
 9

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwa miejskie, Frombork Magistrat 13, k. 64v

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwa miejskie, Frombork Magistrat 13, k. 65

Desc 5. Louis Jindrowy, Christiane von der Faber
 Ritterb.
 Matthäus Ruff, Georg Landwehr
 Jacob Lüneberg, Julius Olan, Andreus Olan, Martin Rungers
 Andreus Lüneberg, Schmidt Altmeldt,
 Peter Honius, Peter Ritter
 Thomas Klab, Dr. J. J. Honius,
 Paul Honius, Valter Jellert,
 Georg Lünow, Ranz Rognersoff,
 Misell Lorbst, Andreus Ribow,
 Georg O. J. Lorbst, Thomas Wulff,
 Peter Ritter, Hans Osm. Wulff,
 Matthäus Ruff, Rumbertus Ruff,
 Rumbertus Ruff, Lorenz Ruff, Lüneberg,
 Hartzell Ruff, Hartzell Ruff,
 No 163, Die Ruffbauung dieses Hauses nach
 der Ruffbauung ist Lüneberg
 bonn für, ungenügend
 Peter J. J. Lüneberg, das quartiere post ungenügend
 ↑

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwa miejskie, Frombork Magistrat 13, k. 66

Class 6. Towns under Aufgang's care
 John Amisberg
 Paul Marguard, Jacob Eildt
 John Rysse, Paul Oshlitz
 Walter Oshlitz, Osmore Indij.
 Jacob Indij, John Amis
 Osmore Oygalla, Woldmeyer's farm.
 Osmore Lundenau, Wolke's Farming
 Osmore Osmij, - Woldmeyer's Farming
 Woldmeyer's Farming, Woldmeyer's Farming
 John Amisberg, Jacob Amisberg
 Hans Osmore, Hans Osmore
 Woldmeyer's Farming, Woldmeyer's Farming
 Osmore Osmij, Hans Osmore & Leida
 Osmore Osmij, Osmore Osmij
 Osmore Osmij, Hans Osmore
 Woldmeyer's Farming, Woldmeyer's Farming
 Woldmeyer's Farming, Woldmeyer's Farming

In 1630 the inheritance of the town of Osmore was divided
 between the sons of John Amisberg, Osmore Osmij, Osmore Osmij
 Osmore Osmij, Osmore Osmij, Osmore Osmij, Osmore Osmij

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwa miejskie, Frombork Magistrat 13, k. 66v